

בידנו לעמוד עליה בקצת מקומות מתוך ריבוי השרידים העצום. אין כל מקום להשוואה של תרבויות אלו לתרבויות של ארץ-ישראל, שראשית הקיראמיקה בה איחרה לבוא, וקרוב לודאי שהכאלקוליטיקון נמשך בה פחות מאלף שנה.

אשר לניאוליטיקון, עדיין אי-אפשר להעריך את זמן התמשכותו בדיוק. מכל מקום, התפתחות החרושת והטכניקה של הניאוליטיקון לא באה במשך זמן רב, ואפשר לקבוע את סוף התרבות הנתופית בתחום האלף השישי לפסה"ב.

הניאוליטיקון והכאלקוליטיקון בארץ-ישראל

מאת

רות עמירן

דיון המסכם את ידיעותינו על תרבויות הניאוליטיקון והכאלקוליטיקון, שמטרתו לנסות ולקבוע את התופעות הבודדות בתוך גדרן או גדריהן ולצרף את הלבנים הנפרדות לכלל בניין, נאה לו שיאחו בדרך הבירור מן הידוע יותר אל הידוע פחות; כלומר, יש לפתוח בנקודה בדוקה ומוכחת ולשוב ממנה לאחור שלב אחר שלב. (1) היקפו הגיאוגרפי של הנידון איננו קטן אבל כמות תופעותיו וגילוייו מועטת כנגד תופעותיהן וגילוייהן של תרבויות התקופות ההיסטוריות; לפיכך אנו חייבים להתחיל את הניתוח בשלב הנמצא על הגבול בין הפרהיסטוריה להיסטוריה. היינו סמוך לשנת 3100, ומכאן נחזור לאחור פסיעה אחר פסיעה, במידה שיספיקו בידנו הידיעות והעובדות. ראוי להקדים ולהראות על הבדל יסודי אחד בין עמדתו של האיזור הנידון באלף השלישי לבין עמדתו באלף הרביעי והחמישי. עדיין קשה לקבוע, אם זהו הבדל מהותי, אובייקטיבי, או הבדל כמותי, מקרי, כלומר הבדל התלוי במיעוט ידיעותינו היום, מכל מקום, אם נקבל בשלמותה את השקפתו של פרנקפורט על צמיחת התרבות בשני המרכזים הגדולים ועל אופייה הנגזר (דיריוואטיבי) של תרבות אזורי הגבול, של הפריפריה, בסוף

(1) דרך זו למדתי מעבודתי החשובה האחרונה של H. Frankfort, פראנקפורט:

The Birth of Civilization in the Near East, 1951, p. 32.

האלף הרביעי ובראשית האלף השלישי — הרי אין בידנו הוכחות מספיקות לדון על-פי השקפה זו את האלף הרביעי והחמישי ואת הזמן שלפניהם. לא ברור כל עיקר, אם יש מקום לחלוקה זו של אזורי-מרכז ואזורי-גבול באלף החמישי. אף החומר העובדתי מן האלף הרביעי, ולכל הפחות ממחציתו הראשונה, ספק אם תופסים בו המונחים האלה שהם יפים למצב התרבויות שבמזרח הקרוב במחצית השנייה של האלף הרביעי, ובעיקר באלף השלישי. פרנקפורט עצמו הרגיש בהבדל יסודי זה, שהרי בסקירתו על התרבויות הפאליאוליתיות, ובעיקר על התרבות הניאוליתיות, הוא מתעלם מהשקפתו האמורה שבה פתח את דיונו, וקובע דמות אחידה ודומה ליישובים הנתופיים של שחר החקלאות בכל שטחי הקשת הפוריה (2). בלא שיבחין בין אזורי-מרכז לאזורי-גבול.

מחקרו של רייט משנת 1937 (3) הוא מעין סוף-פסוק בתולדות הארכיאולוגיה של ארץ-ישראל. עליו מתבססת כל עבודה ארכיאולוגית בארץ ובסוריה. אף התיאור דלקמן מיוסד על מחקר זה, אלא שהוא משתדל ללמוד מן העובדות החדשות שנתגלו משנת 1937, המחייבות שינויים מסוימים בעריכת הדברים.

תרבות האלף השלישי בארץ, כפי שהיא משתקפת בשרידים, ראויה באמת להגדרתו של פרנקפורט: תרבות-גבול. היא נכנסת לתחום ההיסטוריה המוכרת בזכות זו, שיש בה כדי הבחנה של אפשרויות תיאום עם הכרונולוגיה המבוססת של שני המרכזים הגדולים. את תרבויות האלף השלישי בארץ אנו מכירים מתוך התפתחותן הטבעית, הסטראטיגרפית, שהתגליות העתידות לבוא לא יוכלו לערער את תאריכיהן, ומכל מקום לא יוכלו לערער את תאריכיהן היחסיים. מה שאין כן התרבויות של האלף הרביעי, ועל אחת כמה וכמה של האלף החמישי, שאנו מכירים אותן בעיקר על-ידי שילוב של היקשים ומסקנות. מכאן הנטייה הרווחת בקרב הארכיאולוגים והפריהיסטוריונים לכנות כל ממצא מתחומי האלף הרביעי והחמישי בשם תרבות חדשה, ולהוסיף עליה תואר-לוואי הנגזר משם המקום ששם נמצאה, כגון התרבות הטאחוניית, הנתופית, הירמוכית והעסולית וכדומה. לא יעלה על

(2) שם, עמ' 34 ואילך.

G. E. Wright, The Pottery of Palestine from the Earliest Times (3 to the End of the Early Bronze Age, 1937.

דעתנו לכנות את תקופת הברונזה הקדומה I בשם "יריחו VII", אבל נהוג ומקובל להשתמש בשם "יריחו VIII" כשמה של תרבות מסוימת ביותר. כאמור בחרנו בשלב הראשון של תקופת הברונזה הקדומה כנקודת-מוצא מבוססת למדי. לפרק-זמן זה שייכות כמה תופעות דומות שבשכבות המקבילות במרבית החפירות בארץ, תופעות הקובעות את דמותם של היישובים ששם נתגלו ואת זמנם של יישובם אלה. וקשה לשער, שתגלה בזמן מן הזמנים קבוצת חפצים מעין החפצים שנמצאו בקבר 3 בעופל (4) ויעלה פקפוק כלשהו בקביעת זמנה. זכורה קבוצת כלים מעניינים, שהגיעה למוזיאון רוקפלר בסוף ימי המאנדאט, ובה כמה כלים כמותם של קבר 3 של העופל. אף-על-פי שמוצאם של כלים אלה הוא מאיזור שלא נודע קודם לכן—עור א-צאפי, בחופו הדרומי-מזרחי של ים המלח—אין להטיל שום ספק בזמנה, לפי שכל שלשלת התאריכים של האלף השלישי מבוססת על עובדות סטראטיגרפיות שעמדו במבחןן של חפירות מרובות.

התקופה שקדמה לתקופת הברונזה הקדומה I מכניסה אותנו לתוך תחום התקופה הכאלקוליתית, ועם זה לתוך תחום הארכיאולוגיה שביסוסה הסטראטיגרפי לקוי בחסר עד היום ומרבית ההנחות המקובלות בה אינן יוצאות מגדר השערות גרידא. שהרי גם באותן החפירות שנתגלו בהן שכבות-יישוב מתחת לשכבה של תקופת הברונזה הקדומה I, כגון יריחו מגידו, בית-שאן, תל-פארעה (שכס), ואולי גם בית-ירח, שטחי החפירה של השכנות העמוקות האלו הם קטנים בדרך כלל, ויש מקום לחשוש לטעויות החופרים או למסקנות שלא הוכחו כל צורך. תקיפה זו לא נתגלתה בקשר סטראטיגרפי אלא בבית-שאן ובמגידו (5). בעפולה (בחפירה שעל-יד מגדל המים) (6) קיים, ככל הנראה, קשר סטראטיגרפי רק עם השכבה שמתחתיה, כלומר שקדמה לה. הקיראמיקה המציינת את תרבות התקופה הזאת, היא האפורה הממורקת. כפי שמראה הלוח המשווה, לא נתגלתה קיראמיקה זו

(4) נחפר על ידי האב וינסאן (H. Vincent), ועי' הספרות בספרו של רייט.

(5) בחפירה שבבית-ירח נמצאו מעט חרסים מהסוג הנידון—אפורים-ממורקים—אבל אין מקום למסקנות סטראטיגרפיות עד שלא יעובד החומר כולו. מכל מקום, חרסים מסוג זה נלקטו בבית-ירח על פני השטח על-ידי המחברת. מר י. עולמי לקט חרסים כאלה בכמות ניכרת בתל בגורה שליד נהריים.

E. L. Sukenik, Archaeological Investigations at Affula, Journ. (6)

Palest. Orient. Soc., 21, 1948, pp. 1 ff.

ביריחו. אפשר לפרש את היעדרה כאן בשתי הדרכים הרגילות, אם בסיבת הפסק ביישוב או בצמצומה של תרבות זו במקומה. הואיל וכל שאנו חוזרים לאחור לתוך תרבויות הכאלקוליתיקון והניאוליתיקון, המציאות מתמעטות והולכות ומצומצמות בכמותן ובמקומן, אינני נוטה לפירוש השני. נראה לי הרבה יותר הפירוש הראשון, הסומך על ההנחה של אי-רציפות בחייהם של היישובים בתקופות האלו ומהבהב לפסוק הלכה, מחמת מיעוט החפירות והחקירות שנעשו עד עכשיו ביישובים כאלקוליתיים וניאוליתיים. סוג הקיראמיקה האפורה הממורקת ייחסו החוקרים לאיזור עמק יזרעאל, והיא גם דעתו של רייט. החפירות בתל פארעה (שכם), שהוחל בהן בשנת 1946, גילו סוג זה או תרבות זו גם כאן, במקום השייך מבחינה גיאוגראפית להר שכם, עם שהוא קשור לעמק הירדן על-ידי ואדי פארעה. תגלית חדשה זו פותחת אופקים חדשים למחשבות ולתיאוריות.

עוזבים אנו תקופה זו של הקיראמיקה האפורה, הנמצאת על סף תקופת הברונזה הקדומה, אנו חוזרים לתוך תשבץ של ממצאים שהקשרים שביניהם מסתברים ברובם על-ידי השוואות טיפולוגיות. ורק במידה מועטת על-ידי עובדות סטראטיגרפיות. השכבות העמוקות במגידו אין בהן כדי סמך, וכבר העירו על כך מבקרים רבים⁷). השכבות XVI-XVII עד XX מכילות יסודות מרובים ורחוקים זה מזה, למן תקופת הברונזה הקדומה III עד התקופה הניאוליתית. ועיקר הקושי הוא, שכנראה חלו שיבושים כל-שהם בחלוקה לשכבות, לפי שהיסודות הנ"ל נמצאו בעירבוב⁸). משום כך לא אוכל להסכים לדעתו של רייט, במאמר הביקורת על מגידו, הקובע שמגידו XX היא התרבות של יריחו VIII. הרי מגידו XX מכילה גם חומר הדומה ליריחו IX. מכל מקום קשה להסתייע בשכבות של מגידו.

7) W. F. Albright, Amer. Journal Arch., 53, 1949, pp. 213 ff.

G. E. Wright, Journ. Amer. Orient. Soc., 70, 1950, pp. 56 ff.

8) במוזיאון רוקפלר נמצא אוסף ריפרונטאטיבי מכל השכבות האלו של מגידו. על מידת העירבוב באבחנת השכבות העמוקות בגידו אפשר ללמוד מתוך שלוש הדוגמאות הבאות, בשכבה XVIII, בצד חומר טיפוסי לתקופת הברונזה הקדומה I-II מצוי גם שבר אפור, ממורק, ובצד של אלה שבר כסוג כלי בית-ירח; בשכבה XIX, חרסים אפורים-ממורקים, ובצדם בסיסים מחודדים של גביעים מוארכים מטיפוס עסולי מובהק. בשכבה XX, חרסים מקושטים בדגם האידרה, ובצדם אותם הבסיסים המחודדים העסוליים, וגם בסיסים שטוחים עם טביעת מחצלת, ועל כל אלה גם ידי-מדף מקופלת!

ההשקפות השונות על הניאוליתיקון והכאלקוליתיקון בארץ עצמה ועל יחסי תרבויותיהם השונות אל התרבויות הסמוכות, מתרקמות בעיקר מסביב לשני ממצאים גדולים, האחד סטראטיגראפיה ושני יחיד-אחיד: יריחותלילאת עסול⁹). שני הממצאים הללו, העשירים בכמות וברורים מבחינת מהותם, משמשים מאז שנתגלו אמת-מידה לכל מה שמוסיף ומתגלה בארץ מתרבויות התקופות הקדומות. שאלת היחס בין עסול (הכוונה לשכבה IV של עסול, הואיל ומהשכבות התחתונות לא נחפר אלא מועט שבמועט) ליריחו VIII, עברו עליה כמה גלגולים. בלא שנידרש לעניין תרבות כלי-הצור, שהיא ראייה מכריעה להקדים את יריחו VIII לעסול¹⁰). צריך להדגיש שעניין מדוקדק בחומר של יריחו IX ויריחו VIII מלמד, ששתי שכבות אלו קרובות זו לזו מבחינת התרבות, והשנייה ממשיכה את הראשונה בלא הפסקה כלשהי, שהרי סוג מסויים של קישוטים מתחיל כבר ביריחו IX ומגיע למלוא התפתחותו ב-VIII. דבר זה בלבד הריחו סיבה מספקת, שנראה את שתי השכבות צמודות זו לזו, ולא נפריד ביניהן, כפי שניסו החופרים לעשות וכפי דעתו של רייט ב-1937 בספרו המקיף הנ"ל.

עסול והממצאים הדומים לה, התחנות בנחל עזה, מערת אום קטפה, השכבה האיניאוליתית התיכונה א' בתל פארעה (שכם), השכבה המקבילה שבעפולה (בחפירה שעל-יד מגדל המים) והחומר הדומה מתוך השכבה XX במגידו, הם עיקר החומר המייצג את התרבות החומרית בתקופה הכאלקולי-תית, ורשימה זו מעידה על התפשטותה של אותה תרבות בכל רחבי הארץ, באזוריה הגיאוגראפיים השונים. לעניין התחנות שנחפרו בנחל עזה, נראה לי שכולן (A, B, D₁, D₂, E, M, O), חוץ לתחנה H, שייכות לתרבות אחת. רייט ניסה למצוא בהן שלבים שונים, וייחס את מרביתן לשלב קודם לתקופת עסול. הקווים האופייניים של כלי-החרס שנמצאו בהן דומים ביותר לשל עסול, ואינם מניחים להקדימם לה.

למרות ההבדלים הניכרים שבין הקיראמיקה של יריחו VIII לזו של עסול, יש בקיראמיקה של שתיהן קווים מועטים משותפים (כגון טביעת מחצלת על הבסיס), המניחים לראות ביריחו VIII את המעבר בין יריחו IX לעסול. יריחו VIII עדיין ניאוליתית היא במהותה, כפי שמעידים כלי-

(9) עי' הדיון והספרות על שניהם בספרו הנ"ל של רייט.

(10) נימוק שהכריע בדעתו של אולברייט כבר בשנת 1947, עי' מאמר הביקורת שלו

על הכרך השני של תלילאת עסול ב: Biblica, 28, 1947, pp. 308 ff.

הצור וכלי-החרס כאחד, אבל כבר נושבת בה רוח התקופה החדשה, העסולית. שברין היא מכונה כאלקוליתית.

מבחינה סטראטיגרפית אפשר למצוא סימוכים וחיווק לרציפות זו בחפירה שבתל פארעה (שכם). אף-על-פי שהחומר עוד לא עובד במלואו (11). בשכבה האיניאוליתית התיכונה ב' שבכאן נמצאו שברים מטיפוס יריחו VIII. באיניאוליתית התיכונה א' שברים מטיפוס עסול, ובאיניאוליתית העליונה נמצא, כאמור, שפע רב של קיראמיקה אפורה.

יריחו VIII הריהו המשך ישר וטבעי של יריחו IX, והחדש והשונה שביריחו VIII מקורו בהשפעה שבאה מן החוץ. הסגנון החדש של יריחו VIII מתבטא בעיקר בטכניקה של קישוט הכלים ובדגמיו. סגנון זה חדר מן הצפון ומציאותו בשכבה האיניאוליתית א' שבגבל (12), ובתבאת אל-חמם הסמוכה לטריפולי (13), ובשלב ד' של תרבות העמוק (14) מעידה על כך. סגנון זה מביאנו אל הפרק החדש בתולדות הניאוליתיקון והכאלקוליתיקון של ארץ-ישראל ושל המזרח הקרוב בכלל. הוא הפרק של תגליות הירמוך (15). בבקעת הירמוך נתגלה יישוב גדול ועשיר, המייצג בצורה מובהקת ומרובת פנים את התרבות שהכרנוה עד כאן למקוטעין ממקומות אחרים (עי' בלוח). מן הראוי לעמוד על פרטי הטכניקה החדשה והמיוחדת של קישוט הכלים והחרסים שנתגלו ביישוב הירמוך. זהו קישוט שנעשה בשני תהליכים: בפעולה הראשונה

(11) ראה הדו"ח"ם של החופרים מזלוש עונות החפירה (1946, 1947, 1950): Revue Biblique, 1947, pp. 394 ff., 573 ff.; 1948, pp. 544 ff.; 1949, pp. 102 ff.; 1951, pp. 393 ff., 566 ff.

M. Dunand, Chronologie des plus anciennes installations de (12)

Byblos, Revue Biblique 1950, pp. 583 ff., esp. Pl. XI.

R. J. Braidwood, Report on Two Sondages on the Coast of (13)

Syria South of Tartous, Syria, 21, 1940, pp. 183 ff., esp. Pl. XXII.

(14) מציאותו של סוג זה איננה נזכרת במפורש במאמרו האחרון של רייט: An

Important Correlation Between the Palestinian and Syrian Chalcolithic Bull. Amer. School Orient. Research. 122. 1951, pp. 52 ff.

הדבריו הכלליים על מהותו של שלב זה. מכל מקום אין לדן בחומר החפירות שבתלי העמוק, ע' שלא יפרסם הדו"ח הסופי של החופר עצמו, כפי שהבטיח ברידווד מכבר.

(15) מ. שטקליס, התרבות הירמוכית, ארץ ישראל, ספר א', עמ' 1 ואילך, M. Stekelis.

A New Neolithic Industry: The Yarmukian of Palestine. Israel Exploration Journ. 1, 1950—51, pp. 1 ff.

נחרתו בחרס הלח החריצים המגבילים את הרצועות הישרות או הזיגזאגיות, ונחרת בתוכן דגם האידרה; בפעולה השנייה נצבעו השטחים השונים שבין רצועות הדגמים בצבע אדום או צהוב. אפשר לכוונת טכניקה זו בשם "חריטה-וצביעה". יש להדגיש, שאין כאן שום פעולת חיפוי, אלא פעולת צביעה מובהקת; שהרי החיפוי מכסה את כל פני הכלי, ולפחות שטחים גדולים ורצופים מפניו, וכאן צבועים שטחים שהקדימו וסימנו את גבולותיהם בחריטה¹⁶. נראה לי שדבר זה, שביישוב הירמך שולט הסגנון האמור בצדה של קיר-מיקה גסה נטולת קישוט, קובע את זמנו של היישוב, והיינו שהוא חופף את החלק האחרון של יריחו IX, ובעיקר הוא מכוון עם זמנה של יריחו VIII. סגנון ה"חריטה-וצביעה", שהתפשטותו בארץ באה לידי גילוי ביריחו, פארעה (שכם), ירמך ומגידו, מעיד על קשרים שהיו קיימים בין ארץ-ישראל לסוריה הצפונית. נראה לי, שבדיקה מדוקדקת של החומר מגבל ושל החומר מן השכבות IV-V שבחפירה של חסונה אשר בצפון מיסופוטאמיה¹⁷, עשויה לגלות את הקשרים שבין הסגנון שלנו, הירמוכי, לבין זה של חסונה. גם בחסונה היה הקישוט נעשה בשני התהליכים של חריטה וצביעה, וגם שם נהוג הקישוט בדגם האידרה; אלא שאי אפשר להגיע לכלל מסקנה כוללת בלא חקירה ממשית וממצה של העניין כולו.

אולברייט ורייט ניסו במחקריהם לערוך לוחות-השוואה בין התרבויות הניאוליתיות והכאלקוליתיות שבארץ-ישראל לשל שני המרכזים הגדולים¹⁸. הלן קאנטור ניסתה לתאר את הקשרים התרבותיים בין ארץ-ישראל למצרים בסוף התקופה הפרי-דינאסטית ובתקופת הדינאסטיות הראשונות¹⁹. לי נראה, שקל להוכיח את קיומם של קשרים בין ארץ-ישראל, סוריה ומיסופוטאמיה באלף הרביעי והחמישי. ומסובך יותר הוא עניין הזיקה בין ארץ-ישראל למצרים. עיון מדוקדק ומפורט ברשימת קווי-הדמיון שניתנה על ידי הלן קאנטור, מעלה שלאמיתו של דבר הצדדים השווים הם מועטים

16 החופר מתאר את הטכניקה של הקישוט כאילו היה חיפוי, עי' שם, עמ' 9-12.

S. Lloyd, F. Safar R. J. Braidwood, Tell Hassuna, Journ. Near

East. Studies, 4, 1945, pp. 255 ff.

18 עי' המאמרים הנזכרים בהערות 7 ו-14, וכן התוספת השנייה למהדורה השנייה של

ספרו של אולברייט: From the Stone Age to Christianity, 1946

Helene J. Kantor, The Early Relations of Egypt with Asia, 19

Journ. Near East. Studies, 1, 1942, pp. 174 ff.

ביותר, ואף הם מעידים על השפעה מן הצפון אל הדרום, כלומר מארץ-ישראל למצרים. ככל הנראה, לא התחילה השפעה מצרית פעילה להיות מורגשת בארץ אלא בתקופת הברונזה הקדומה II, היא תקופת הדינאסטיות הראשונות. עד כאן היינו משתמשים בחינת אכסיומה במונחים: האלף הרביעי = התקופה הכאלקוליתית, והאלף החמישי = התקופה הניאוליתית. נקודת-אחיזה לתאריך מחלט אחד נקנתה בזמן האחרון על-ידי בדיקות ראדיואקטיביות של הפחמן. בקלעת ג'רמו אשר בקרבת כָּרְפֹךְ, חפר ר. בְּרִידוּד וגילה כפר חקלאי, שאם גם איננו הקדום ביותר בעולם, כפי השערתו, הריהו מכל מקום אחת מצורותיו הקדומות ביותר²⁰). מטרת החפירה היתה למצוא את החוליה החסרה בין האדם שוכן-המערות המלקט את מזונותיו לבין האדם הכפרי המייצר את מזונותיו. בְּרִידוּד חפר בקלעת ג'רמו בעומק 7 מ' של עיים. הוא מייחס את כל העיים האלה לתקופה אחת, שבחמש שכבותיה העליונות, מתוך חמש-עשרה שכבות שנתגלו, נמצאה קיראמיקה. גם כאן, כמו ביריחו, נמצאה ידיעת כלי החרס בסוף התקופה הניאוליתית. כמות מסוימת מקליפות השבלולים שנתגלו שם נבדקה בדיקה ראדיו-אקטיבית של הפחמן, ועלה התאריך 4857 ± 320 לפנה"ס. נמצא, התאריך 5000 בקירוב הוא זמנה של ראשית הקיראמיקה בג'רמו. עד עכשיו לא נתפרסמו אלא תצלומים בודדים של חרסים צבועים אדום, של כלי-צור מיקרוליתיים, וכן של פסילי חיות. ככל הנראה מהדוח"ם המוקדמים, מכוונת תרבות זאת של ג'רמו עם זו של יריחו IX. מכל מקום אי אפשר שריחוק הזמן ביניהן הוא מרובה, ומותר לראות בתוצאותיה של אותה בדיקה ראדיו-אקטיבית גם מעין אסמכתא לתאריך הנהוג בארכיאולוגיה הארצישראלית שהגיעו אליו בדרך היקשים ארוכה.

עם סיום הסיכום הזה ראוי לחזור ולהדגיש את דלות הנתונים שבידנו לתולדות התרבויות בניאוליתיקון ובכאלקוליתיקון ולסדרן הכרונולוגי. יש יסוד מספיק להניח, שחפירה נוספת בשלושה מהאתרים שזכרו בסיכום זה עשויה לענות על השאלות האלו, והיינו: בתלילאת עֶסֶל, בשכבות שמתחת לשכבה IV, כלומר מתחת לשכבה העֶסֶלית-כאלקוליתית, יש לצפות שיימצא מתרון לשאלת היחס בין עֶסֶל ליריחו VIII. במגידו וכן בתל פאראעה (שכם).

R. J. Braidwood, Illustrated London News, 5878, 15. 12. 1951; (20

id., Amer. Journ. Arch., 56, 1952, pp. 47-48.

א ר ק - י ש ר א ל													2900
גירונות	הברונזה הקדומה I 3100	יריחו VII-VI	בית-שאן XV	מגידו חלק XVIII	עי (בית) קברות)	עזל, קבר 8				בית-ירח			
	סוף הכאל- קוליתית		בית-שאן XVI-XVII	מגידו חלק XIX					פארעה (שכס) איניאור- ליתית עליונה	עפולה	בית-ירח		
	הכאלקו- ליתית		בית-שאן XVIII	מגידו חלק XIX וחלק XX					איניאור- ליתית תיכונה א'	עפולה		נחל עזה A.B.D 1 D 2 E.M.O	עביר אמרא- סית
	סוף הניאוליתית וראשית הכאל- קוליתית	יריחו VIII		מגידו חלק XX					איניאור- ליתית תיכונה ב'				D
				מגידו חלק XX								ג'רמו (חמש השכבות העל- יננות)	חסונה IV-V
	ניאוליתית (בלא קירא- מיקה)	X											

ה ע ר ה : הטורים המתארים את תרבויות מיסופוטמיה ומצרים ניתנו לשם השלמת התמונה התרבותית של המזרח הקדום. הם נלקחו מתוך חיבוריהם של אולברייט, רייט ופרנקפורט.